

Milko Mikola, Dokumenti o kulaških procesih na Celjskem, Mali tiski 6, Zgodovinski arhiv Celje, Celje 1999, 131 strani

Zgodovinski arhiv Celje je založil že čisto edicijo v svoji seriji Mali tiski, ki objavlja dokumente, hranjene v tej ustanovi. Avtor tokratne, mag. Milko Mikola, nadaljuje predstavljanje rezultatov svojega preučevanja virov za povojno zgodovino. Povod za tokratno izdajo je petdeseta obletnica sprejema resolucije centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije (KPJ), s katero je opredelila svoje naloge na področju "socialistične preobrazbe vasi in pospeševanja kmetijske proizvodnje" in je predstavljala uvod v izvajanje kolektivizacije v Jugoslaviji.

V uvodu avtor predstavi razloge in predzgodovino ukrepov KPJ proti kmetom. Te je KPJ obravnavala kot ostanke kapitalističnih prvin in zlasti večje med njimi - t. i. kulaške - želela odstraniti. Prikazane so smernice "boja" za vključevanje kmetov v zadruga, načini, s katerimi so pritiskali nanje, da bi se odločili za to, in vloga pravosodnih organov, ki so imeli odločilni pomen pri pritisku na kmete. Avtor meni, da so bili "kulaški procesi" ena najhujših oblik represije komunistične oblasti v Sloveniji in da zaslužijo posebno pozornost.

Večino publikacije obsegajo reprodukcije dokumentov o "kulaških procesih", ki so bili v letih 1949 in 1950 pred okrajnimi sodišči v Celju, Slovenski Bistrici, Šoštanju in Trbovljah. Gre za poročila o delu teh sodišč v navedenih letih (objavljeni so samo tisti odlomki, ki govorijo o izvajanju procesov proti kmetom) in primere sodb, ki so bile izrečene proti kmetom na "kulaških procesih". Izbrane so tiste sodbe, s katerimi so bile izrečene najhujše kazni. Originale vseh objavljenih dokumentov hrani Zgodovinski arhiv Celje v fondih okrajnih ljudskih odborov in okrajnih sodišč. Poročila o delu okrajnih sodišč so priložena zapisnikom zasedanj okrajnih skupščin, sodbe pa so del kazenskih spisov okrajnih sodišč.

O duhu, ki je preveval delo sodišč v zvezi z omenjeno tematiko v tem času, bodo največ povedali kar citati iz objavljenih dokumentov.

... "Razloge za ostra kaznovanja politiko v evidentnih primerih utemeljujemo s tem, da ta dejanja pomenijo v sedanji dobi večjo družbeno nevarnost, zlasti kadar zasledujejo starilec namen, da bi škodovali gospodarskim koristim oziroma, da bi ogrožali državno gospodarsko politiko." ...

... "Ne mislim se zadržati pri kaznivih dejanjih, ki ne kažejo posebne družbene nevarnosti in ki spadajo v navadno kriminal. Potrebno pa je, da se natančneje obravnavajo oni primeri kaznivih dejanj, ki spadajo med gospodarske delikte in ki povzročajo oviranje izpolnitve petletnega plana in v zvezi s tem izgradnje socializma." ...

... "V večji meri so se pojavili špekulanti predvsem s tako znanimi kampanjskimi zavedami. Tako je sodišče obravnavalo 13 primerov lažnega prijavljanja pravih posevkov in prikrivanja živine v reji. V teh primerih so padle visoke kazni, tudi od 50 do 70.000,-

dnj, zaplenba posestev (podčrtal H. B.), odn. pridelka in živine /.../ "

Okrajno sodišče v Slovenski Bistrici je poročalo o razlogih in višinah kazni:

.../ "a) Otorepec Franc iz Sodne vasi, ni izpolnil obvezne oddaje goreje živine, prašičev mleka, pšenice in krompirja ter zatajil pri popisu eno glavo goreje živine in več malih prašičev, obsojen je bil na 16 mesecev odvzema prostosti s prisilnim delom in na zaplenbo premoženja. b) Ritonja Franc, mali kmet v Faroven, izrazil špekulant, ni izpolnjeval kmetijskih del s tem, da je dopustil, da je ajda na njivi segnila, dajal netočne podatke o posevkih in ni izpolnjeval obveznih oddaj. Obsojen je bil na 14 mesecev odvzema prostosti s prisilnim delom in na zaplenbo celotnega premoženja.

c) Verčnik Franc in Marija, večja kmeta iz Dobriške vasi, nista izpolnila obvezne oddaje krompirja, belih žit, mleka goreje živine, prašičev, nista izpolnila plana setve in nista plačala davka. Obsojeno sta bila prvi na 14 mesecev odvzema prostosti s prisilnim delom in na zaplenbo premoženja, druga na eno leto odvzema prostosti pogojno in na zaplenbo premoženja. /.../

Bojan Himmelreich

Ljuba Dornik Šubelj: OZNA za Slovenijo (predstavitve knjige v ARS, dne 20. 10. 1999)

Knjiga Ljube Dornik Šubelj OZNA za Slovenijo je nastala na podlagi avtoričinega magistrskega dela, ki ga je zagovarjala na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani leta 1994. Delo zajema obdobje od razpustitve VOS-a na zasedanju SNOS v Črnomlju februarja 1944 pa do konca vojne, oziroma do konca vojaških operacij na slovenskih tleh, 15. maja 1945. Ponekod ali pri posameznih zadevah, kot so na primer razmere v Ljubljani, poseže tudi nazaj, da bi bila opisana podoba dogajanja jasnejša.

Vsebinsko je delo posvečeno etemu izmed sektorjev državne uprave, za katerega so si komunistične partije po vsej vzhodni Evropi prizadevale, da bi ga imele pod svojim nadzorom in si z njim zagotovile prevzem oblasti. Velikokrat so to počele ob pomoči Sovjetske zveze ali neposredno ob pomoči NKVD. Vanj so postavljale tako imenovane zanesljive kadre, dogajanje na tem področju pa praviloma obdržale v strogi konspiraciji. Pri nas so bile razmere podobne, le da je KP novo hierarhično oblasti oblikovala že zelo zgodaj, med vojno, v vzhodni Evropi pa se je to dogajalo ob in po končani vojni in po njej.

Vsebinsko knjige torej zajema nastajanje Odseka za notranje zadeve pri predsedstvu SNOS, njegovo delitev na obveščevalni in policijski sektor, slednji z imenom Narodna zaščita (naziv Narodna milica se je uveljavil v Sloveniji šele po koncu vojne, kljub protestom iz centra). V nadaljevanju govori o pre-

oblikovanju obveščevalnega sektorja v OZNO po direktivi iz centra, ki jo je v Slovenijo v imenu CK KPJ slovenskemu CK-ju posredoval Kardelj, in o podreditvi tega sektorja vojski. Vzporedno spremlja tudi oblikovanje slovenske Vojske državne varnosti in nato njeno reorganizacijo v KNOJ; to pospremi z opisom vseh oblik organizacije OZNE, tako po teritorialnem kot tudi po vojaškem načelu.

Pri opisu tega dogajanja se avtorica opira predvsem na dokumente in poročila OZNE in, kljub indirektnemu citiranju, podaja njihovo nespremenjeno vsebino. Zato površni bralec večasih dobi vtis, da zapada jeziku vira, ali da navedeni podatki niso usklajeni. Za nepoučene ho zato branje nekoliko zahtevnejše, saj bodo sami morali razvozlati, kda je mišljen pod izrazi, kot su peta kolona, sovražnik, reakcija in podobno.

Sicer pa je knjiga zgovoren primer tako imenovanega fenomenalno sodobne zgodovine. Ta zgodovina je na eni strani zanimiva, aktualna in pri študiju le-te lahko uspešno razrešujemo uganke iz obsežnega gradiva, tako da si pomagamo s pričani oziroma še živečimi akterji. V tem je tudi dragocnost tavnstnega dela, ki pozahi iztrga področnosti, ki bi hile čez 50 ali 100 let nerazrešljive. Ko opazujem ta problem, se vselej spominim na Apilavo knjigo o letu 1848. Po drugi strani pa se srečujemo s težavami, ko nam tako profesionalna kot tudi človeška etika nalagata omejitve pri sodbi o dogodkih in ljudeh, ki še živijo.

Ljuba Dornik Šubelj dela OZNE ne vrednoti, saj ga v tem obsegu dela tudi ni mogoče. Že sam opis poglavitnih tokov politike in navedba področij dela po posameznih ravneh OZNE organiziranosti je obsežna naloga. Zato avtorica pri podrobnosti in delovanju iz dneva v dan lahko seže le tako daleč, da navede posamezne ključne primere ali pa število aretiranih, večasih tudi število likvidiranih, ter poglavitne dejavnosti na področju obveščevalnega in seveda tudi kontraobveščevalnega dela. Pravtako se ne more izogniti najpomembnejši dejavnosti vseh sektorjev OZNE ob bližajočem se koncu vojne, to je pripravi na prevzem oblasti.

Pa vendarle se knjiga, le navidez mimogrede, dotakne vsch najpomembnejših problemov zadnjega leta vojne. Marsikaj novega izvemo o razmerah v Ljubljani oziroma o ljubljanskih aretacijah politikov in obveščevalcev iz kontrarevolucionarnega tabora junija in oktobra 1944, pa tudi o aretacijah aktivistov OF oziroma o znani 'provali' ljubljanske organizacije. Vse to šo teme, ki su že velikokrat sprožale različna ugibanja, če ne cela špekulacije. Jasnejše nam tako postanejo razmere na Primorskem in okoliščine partizansko-nemških pogovorov paleti 1944, ocene o delovanju četniškega gibanja Jožeta Melaherja Zmagoslava na Štajerskem, sem in tja celo napetosti med organi oblasti in OZNO, ali pa odnosi znotraj OZNE same.

Na posameznih primerih postajajo jasno, kdo je tisti, ki ga ima OZNA za sovražnika partizanskega gibanja, in kako je OZNA ob koncu vojne dobila nalogo pripravljati spiske teh ljudi. Iz poročil razberemo, kje so ta dela opravili temeljiteje kot

drugje. Natančneje tudi izvemo, kakšne so bile pristojnosti posameznih odsekov OZNE in kakšne pristojnosti KNOJA pri teh postopkih; dokajčno nam postane jasno, da je hila za postopke z nasprotniki partizanskega gibanja oziroma nove ljudske oblasti pristojna OZNA in ne Narodna zaščita oziroma paznejša milica. Vseh navodil za prevzem, za katera imamo podatke, da su obstajala, tudi v tem gradivu ne zasledimo. Izvemo pa, da su jih po prejemu pooblaščenstva morala takoj uničiti, pa tudi to, da su marsikje navodila izdajali istno. Tu seveda pomeni, da teh navodil bodisi ne bomo nikoli videli bodisi su še shranjena nekje pri gradivu centralnih vodstvenih organov. Takega načina predstavitve seveda ne gre jemati kot pomanjkljivost, temveč ga gre pripisati naravi snovi in metodi pristopa, ki ga je izbrala avtorica in ima svoje velike prednosti na drugem področju.

Naj predstavim to področje:

Velika dragocnost te knjige in - verjemite mi - eno najzahtevnejših in najbolj zanimivih opravil pri njenem nastajanju je razrešitev vseh, ali pa skorajda vseh imen oficirjev oziroma pooblaščencev OZNE od vrha navzdol do tistih, ki su komajda delovali v odročnih in od okupatorja strogo nadzorovanih krajih. Zaradi konspiracije je namreč večina sodelavcev OZNE uporabljala ilegalna imena, ne samo med vojno, temveč tudi pu njej. Med vojno zaradi konspiracije pred sovražnikom, pu vajni pa v svojih lastnih vrstah, ali kol lepo ugotavlja avtorica, pu podpisu sporazuma med Titom in Šibašičem zaradi tega, ker tudi v partizanih niso bili vsi zanesljivi. K preglednosti pa pripomore še kazalo imen.

Vsakdo, ki bo za kakršne koli potrebe v večjem obsegu uporabljal gradivo OZNE, ki ga hrani Dislocirana enota III Arhiva Republike Slovenije, naj si kar takoj prikrbi delo mag. Dornik-Šubeljeve, saj se ba le tako lahko znašel v že tako zapletenih kopicah različnih informacij. V nasprotnem nam bo skoraj nemogoče soditi o naravi in točnosti vira, ki ga uporablja. Zato se bojim, da se je izdajatelj nespametno odločil, ko je natisnil tako majhno naklado.

Jerca Vodušek Starič

Nevenka Troha:¹ Komu Trst Slovenci in Italijani med dvema državama, Ljubljana 1999, 327 strani

Dr. Nevenka Troha - znanstvena sodelavka Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani, zgodovinarica, do nedavnega arhivistka, je začela leta 1986,

¹ Pričujoča knjiga Nevenke Troha in druge njene objave so rezultat več kot desetletnega raziskovanja: Trst med Vzhodom in Zahodom - razstava; Korespondenca Virgila Ščeka 1918-1947 (Viri II - soavtorica); Politika slovensko-italijanskega bralstva - knjiga; Osvoboditev in jugoslovanska uprava Julijske krajine - v italijanščini Foibe. Il peso del passato; Venezia Giulia 1943-1945.